

Terrorizmus a könyvtárban, terroristák a könyvtárban, avagy a PATRIOT Act (kettős) hatása az Amerikai Egyesült Államokban

A szólásszabadság és az állam biztonságának konfliktusa

ELEK JUDIT

„A könyvtár maga az univerzum.”
(Umberto Eco)¹

Jelen tanulmány a könyvtár intézményéhez kapcsolódó kérdésekkel foglalkozik, konkrétan azzal, hogyan érvényesülnek és mennyiben korlátozhatók az állampolgári alapjogok a könyvtárban. A 21. század elejére jelentősen megváltozott a könyvtár szerepe. Ez elsősorban a technikai fejlődéssel magyarázható, de más történelmi, politikai tényezők is szerepet játszottak benne. Az internethasználat ugyanis valóban alaposan

megváltoztatta a könyvtári munkát mind az olvasó, mind a könyvtári szakember számára, de ez csak az egyik szempont. Gyorsabb és könnyebb lett az információ elérése, ami egyrészt előny természetesen, de másrészt jelentős veszélyforrás is lehet. Az internet, azaz a számítógépes könyvtár, a virtuális információ ugyanis nem csak ismeretszerzésre használható. A tudás megszerzéséből, birtoklásából nem következ-

nek feltétlenül pozitív célok, hiszen az egykor oly békés könyvtár – bármilyen meghökkentően is hangzik – akár a terrorizmus eszközüvé is válhat. (Ez a megállapítás természetesen a hagyományos könyvtárra is érvényes.) Ebből következik, hogy meg kell védeni az információ „birtokosát”, jelen esetben a könyvtár olvasóit és munkatársait, hogy ne kerüljenek kiszolgáltatott vagy akár életüket, testi épségüket is veszélyeztető helyzetbe. Aktuális tehát a kérdés, mennyire ellenőrizhető, szabályozható, korlátozható, tiltható az információhoz való hozzáférés.

Az Amerikai Egyesült Államokban 2001. október 24 óta hatályos *Patriot Act*² megmutatja, hogy milyen szerepe lehet egy könyvtárnak az állam biztonsági érdekei és az állampolgári alapjogok konfliktusában, adott esetben a terrorizmus elleni harcban. A könyvtár működése során felmerülő alkotmányossági aggályok jól illusztrálják az állampolgári alapjogok hatását a kultúra jogi szabályozására.

Biztonsági szempontok és az emberi jogok konfliktusa a könyvtárban a 2001. évi Patriot Act után az Egyesült Államokban

Hogyan fér össze, hogyan kerül egymás mellé két látszólag olyan távoli kifejezés, mint a nemzetbiztonság és a könyvtár? Hogyan lehetséges, hogy nemzetbiztonsági kérdések egyáltalán felmerülhetnek a könyvtárban, a béke szívében? Az Egyesült Államokban 2001. szeptember 11-e után a terrorveszély és a személyes szabadságjogok konfliktusa már létező alkotmányossági kérdés, amivel a jogász- és a könyvtáros szakma egyaránt foglalkozik.

Az Egyesült Államok törvényhozása már 2001. október 24-én, alig néhány héttel a szeptember 11-i terrortámadás után! megette az első lépést a **PATRIOT Act** megalkotásával. (**Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001** = nagyjából

Amerika Összefogása és Megerősítése a Terrorizmus Feltartóztatásához és Megakadályozásához Szükséges Megfelelő Eszközök Biztosításával.) A betűszó az angolban kiadja a *patriot* – hazafi szót. A jogszabály így *hazafias törvény*ként ment át a köztudatba, s bár tartalmát tekintve inkább terrorizmus ellenes törvénynek tekinthető, itt a továbbiakban *Patriot Act*ként említjük.

Írásunkban a törvény 215. szakaszával foglalkozunk: ugyanis itt ér össze a jogszabályban a könyvtár és a nemzetbiztonság fogalma. A Patriot Act említi először a könyvtárat, a könyvtári információszerezést az adott esetben lehetséges vizsgálati formaként. A könyvtárat látszólag azonosítja a biztonsági szakszolgálattal, hiszen a könyvtár is gyűjt információt, valamint megfigyel *törvényes* cselekményeket, – de éppen ebben különbözik a büntetőjogi nyomozástól, amelynek célja a *jogellenes* cselekmények feltárása.

A Patriot Actet viszonylag hamar elfogadta a szenátus és a képviselőház is, majd 2001. október 26-án *Bush* elnök is aláírta. A jogszabály gyors megszületésének egyik oka, vagy éppen ürügye éppen az volt, hogy az Egyesült Államok Igazságügyi Minisztériumának jelentése szerint a 2001. szeptember 11-i terroristák nyilvános könyvtári gépekről is leveleztek, így alapos gyanú merült fel, hogy *könyvtári számítógépeket is bevontak terrorcselekmény előkészítésébe*. A törvény megalkotásával a jogalkotó szándéka többek között az volt, hogy a lehallgatási és felügyeleti jogszabályokat az Internet korának megfelelően korszerűsítse, összehangolja mind az élő, azaz közvetlen, mind a megőrizhető kommunikációs eszközök (e-mail, hangfelvétel) tekintetében.³

A Patriot Act könyvtári szempontból jelentős fejezetei

Könyvtári szempontból a törvény első két fejezete érdekes. Az első fejezet a belső biztonság javításáról, a terrorizmus elleni intézkedések

erősítéséről szól, a második pedig a vizsgálati eszközök fejlesztéséről. Ez egyben nagyobb hatalmat is ad a vizsgálódó kormányzati szervezeteknek. Itt található ugyanis a könyvtári szempontból lényeges, 215. szakasz. Eszerint a szövetségi nyomozók és hírszerzők bármely nyilvános vagy szakkönyvtárban adatokat gyűjthetnek az olvasók olvasási, kölcsönzési internetezési, elektronikus levelezési szokásairól, ugyanakkor megtiltják a könyvtár munkatársainak, hogy az olvasót a hatóság érdeklődéséről tájékoztassák. Ugyanez vonatkozik a könyvesbolti adatokra is. *A 215. szakasz alapján a szövetségi nyomozók vizsgálati felhatalmazás, azaz engedély nélkül átnézhetik a könyvtár valamennyi nyilvántartását anélkül, hogy igazolniuk kellene, hogy az érintett személyeket kémkedéssel vagy terrorizmussal gyanúsítják.* A nyomozók ugyan kérnek bírói engedélyt, de ez titokban történik, és ellene fellebbezésnek helye nincs. Ráadásul a könyvtárosnak tilos nyilvánosságra hoznia, hogy az FBI átvizsgálta az olvasó adatait, ha ezt megteszi, vád alá is helyezhetik. (Ez az ún. *kettős titoktartási klauzula*, a 215. d/ szakasz. Az adatokat rögzítő berendezéseket a könyvtári személyzet tudta nélkül lehet elhelyezni – a könyvtári személyzet pedig nem tájékoztathatja erről az olvasót. *A kettős kööttséget* megfogalmazó 215. d/ szakasz rendelkezik arról is, hogy a vizsgálatot végző ügynöknek nem kell bizonyítania, hogy miért indult vizsgálat, a könyvtáros viszont nem értesítheti az olvasót a vizsgálódás tényéről. A titoktartási klauzula miatt a téma nehezebben is kutatható, hiszen még kevesebb az információ. A Patriot Act tehát a hétköznapi élet olyan területein is lehetővé teszi a kormányzati beavatkozást, ahol ez eddig fel sem merült, mint például a könyvtárhasználat. A 215. szakasz nem nevesíti ugyan a könyvtárat, hanem szakmai, forgalmi adatokról (*business record*) beszél, de az értelmezések és a rendelkezésre álló dokumentumok szerint a törvény hatálya egyértelműen kiterjed a könyvtárra. Az Amerikai Könyvtárosok Egyesülete (ALA) azonnal felismerte ennek jelentőségét.

Az információgyűjtés változása az 1970-es évektől

Az információgyűjtés módszereinek változása jól nyomon követhető a Patriot Actben. 2001. szeptember 11-e után a terrorizmus elleni harc már egy új típusú háború eszköztárát használja, új szemlélettel. A rendőri intézkedések helyett a terrorizmussal kapcsolatos *adatgyűjtés*, illetve a bűnüldöző és felderítő szervek közötti információcsere hatékonyabbá tette a célt.

A Patriot Act idején már sokkal szigorúbb a vizsgálat, mint korábban: minden információt tartalmazó dologra kiterjed, legyen az papíralapú vagy elektronikus dokumentum, bármilyen olvasói, vagy a könyvtári személyzetre vonatkozó adat, tehát bármely könyvtári dokumentum, könyv, számítógéphasználati és kutatási napló, e-mail, telefonhívás. A kapott információk korlátlanul felhasználhatók mind az információt gyűjtő, mind a végrehajtó hatóságok számára, és ez minden típusú könyvtárra érvényes. Ennek következtében alapjaiban változik meg a könyvtár és az olvasó – elsősorban *bizalmi* – viszonya.

Az adatkezelés, adatvédelem, adatbiztonság, a magánszféra (*privacy*), a szólásszabadság és a tudomány, valamint a kutatás szabadsága terén merül fel a legtöbb kérdés. Az állampolgár és a könyvtáros a szólásszabadság érvényesülésének sérülését látja, ugyanakkor a nyomozó hatóság mindezt alkotmányos alapokon indokolhatónak érzi.⁴ A könyvtáros is „védi” az állam biztonságát, de önmagát is védenie kell, azaz tilos a sajtó- és véleményszabadság korlátozása, de nem is lehet indokolatlanul házkutatást tartani.

Jól példázza ezt a kettősséget az ún. *Könyvtári Tudatosság Programja (Library Awareness Program)*. Az FBI 1970-es évek elején meghirdetett programja a könyvtárosokat elsősorban hazafias érzelmeikre támaszkodva akarta bevonni a kémelhárításba. Az FBI a szovjet kémek elhárítására az Egyesült Államok legnagyobb és legjelentősebb könyvtáraiban (pl. a New York Public Library-ban) figyelte, mit kutatnak a

Kelet-Európából érkezett olvasók. A program hivatalosan néhány évig működött (az 1970-es években már inkább csak ajánlások formájában), hatása azonban a mai napig érezhető.

Az 1990-es évek elején a program alapján már nemcsak az olvasási szokásokat vizsgálták, hanem minden olyan könyvtári tevékenységet, aminek nemzetbiztonsági relevanciája lehetett. Mivel a Library Awareness Program elsősorban a hazafias érzelmekre számított, nem a szabadságjogokat védte, de az információszerzés *még nem volt jogilag kikényszeríthető*, a könyvtárosok számára *nem járt semmilyen kötelezettséggel*. Ez azt jelentette, hogy a könyvtáros még szabadon *mérlegelhetett*, hogy „jó hazafiként” kiszolgáltatja-e az adatokat, vagy az alkotmányossági szempontú aggályainak hangot adva és az olvasó érdekeit védve, nem szolgáltatja ki a rá vonatkozó adatokat.

A Patriot Act új elemei a könyvtárak és a tudományos kutatás vonatkozásában

A törvény kiterjeszti a könyvtári vizsgálat és tényleges fizikai kutatás lehetőségeit, ugyanakkor – a Library Awareness Programhoz képest – már korlátozza a vizsgálat megkérdőjelezésének lehetőségét. Sokkal szélesebben definiálja azoknak a dokumentumoknak a körét, amelyekben a végrehajtó hatóságok kutathatnak, és amit a könyvtártól követelhetnek. Megteremti az e-mail-forgalom vizsgálatának lehetőségét, és módosítja a végrehajtó hatóságok információgyűjtő módszereit, mindez jelentős fokozati és formai különbséget jelent. A törvény alkalmazásának gyakorlati következményeként az olvasót a könyvtárban *potenciális terroristaként* kezelik. Bárki, aki belép a könyvtárba, lényegében egy nyomozati cselekmény, vizsgálat alanya lesz, hiszen szinte minden könyvtári „mozdulat” a vizsgálat tárgya lehet és bizonyos fókig minden olvasó gyanúsított. A könyvtáros pedig úgy érezheti, neki kell kémkednie az olvasó után.

Az olvasó, a könyvtáros és a könyvtár viszonyának átértékelése a Patriot Act alapján

Az olvasó által kért könyvtári anyag nem feltétlenül fedí az olvasó szándékait, motivációit, ráadásul ugyanazon dokumentumnak is lehet több olvasata. Az öncenzúra miatt a könyvtárosok is beleeshetnek ebbe a csapdába, és már nem csak az olvasóra, egymásra is gyanakodhatnak, ez pedig mindenképpen súlyos terhet ró a könyvtárosok szólásszabadságára.

Új problémákat vet fel a könyvtári statisztika. A szolgáltatásokról többnyire igazgatási és költségvetési célú adatgyűjtés készül, ilyen lehet pl. a könyvforgalomról, az internethasználatról vagy a leggyakrabban látogatott internetes oldalakról készült adatok összegzése. De éppen a szólásszabadság védelme érdekében manipulálhatnak is az adatokkal, pl. titkosíthatják a számítógépes be- és kijelentkezést, ez viszont pénzügyi, anyagi hátrányokkal is járhat a könyvtár számára.

Fontos az is, hogy kérték-e a könyvtárat, hogy bizonyos anyagokat kivegyen akár a nyomtatott, akár az elektronikus állományából – időlegesen vagy állandóan –, valamint azt is, mit mondhat erről a könyvtáros a könyvtárhasználóknak, tudatában van-e a könyvtáros az információgyűjtésnek, és milyen szabályokat alakítottak ki a könyvtárak ezzel kapcsolatban. (Mindez a korábbi idők hazai könyvtári gyakorlatára emlékeztet.)

Itt érdemes egy kis kitérőt tenni, az összehasonlítás kedvéért. A magyarországi zárt anyag szabályozásának alapja egy 1959-ben kiadott belső utasítás, amelyet csak az érintett könyvtáraknak küldtek meg. Ezek szerint zárt anyagnak minősülnek a fasiszta, a népellenes, a szovjetellenes, a demokráciaellenes, az ellenforradalmat dicsőítő és a pornográf művek, valamint a felsőbb szervek utasítása alapján annak minősített dokumentumok. Ettől függetlenül egyszerűen állományvédelmi okból is lehetett valami zárt anyag. A szabályozás érdekessége a mi szem-

pontunkból, hogy a kiadványok kezelésének szabályzata is zárt anyagnak minősült. E szabályok már az 1980-as években lazultak, az utolsó rendelkezés egy 1981. évi művelődési miniszteri utasítás volt, ami már csak a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi berendezkedését veszélyeztető és a pornográf művekkel foglalkozik, valamint megmaradt a külön intézkedéssel ennek minősülő anyagok kategóriája. Az 1980-as évek folyamatos revíziója után végül az egyes intézmények főigazgatói utasítással gyakorlatilag feloldották a zárt anyagok használatának másolását és tilalmát. 1990-től csak a kiadói szervek kívánsága és egyes hatályos jogszabályok, pl. az adatvédelem, ill. a szerzői jog alapján van zárt anyag, de belső használata továbbra is rendezetlen. A közelmúltban a politikai, vagy egyéb okokból a zárt anyagokkal kapcsolatos, gyakran félrevezető tájékoztatás azonban még nem a demokrácia keretei között ment végbe.

A hatósági beavatkozás technikája, története és formái az Egyesült Államok könyvtáraiban

Általánosságban elmondható, hogy a hatóságok mindig is kétféle technikát alkalmaztak a beavatkozásra. Az egyik a *korlátozó jellegű információkezelés* (zárolás). Ilyen volt például a nálunk is sokáig használt „zárt anyag”, amiről az előbb volt szó, ill. a különböző címkézések, a biztonsági célra is felhasználható könyvtári szakozási módszerek. Olyan szakrendszert is ki lehet alakítani, amiből könnyen kivonható helyre csoportosítható egy adott dokumentumcsoport. Egyes műveket is ki lehet emelni egy könyvtár katalógusából – manapság az internetről is azzal a céllal, hogy az államellenesnek nyilvánított anyagokat meg se lehessen találni egy adott könyvtár katalógusában. A hatósági beavatkozásnak ezt a formáját a hidegháború idején alkalmazták, a technikai fejlődéssel jelentősége csökkent. Ma már inkább egy másik, „személyes” beavatkozási technikát alkalmaznak, ami abból áll, hogy

a könyvtárostól kérnek, gyűjtenek különböző információkat. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a könyvtárost mint célszemélyt használják fel; beszervezik, lehallgatják, ill. nyomozó készüléket helyeznek el a könyvtárban, vagy a könyvek és más dokumentumok forgalmáról kérnek adatokat. Ez a 1990-es évekre és a későbbi, a Patriot Act utáni időre volt jellemző.

A könyvtárak és a könyvtáros szervezetek lépései a könyvtári érdekvédelem és a szólásszabadság összeegyeztetése terén

Az Egyesült Államokban erős a könyvtári lobbizás, ami részben az Amerikai Könyvtárosok Egyesülete (American Library Association), részben a *Jogászok a Könyvtárért* nevű civil szervezet (Lawyers for Libraries) tevékenységében nyilvánul meg. Mindkét szervezet határozottan részt vesz a könyvtári nyilvánosságot érintő szabályozásban is. Az amerikai könyvtáros szakma öntudatos társadalmi csoport, és elsősorban az olvasót védi. A Patriot Act által érintettek köréből a könyvtárosok reagáltak elsőként (!); egyrészt szisztematikusan ellenálltak a kormányzati nyomásnak, másrészt sok esetben ők maguk tájékoztatták az olvasót a vizsgálat tényéről, és nem adták át az adatokat. A Patriot Act azért került viszonylag hamar a jogvédők érdeklődésének fókuszába, mert cselekvésre képes és hajlandó réteget érintett.⁵ A könyvtárosság szakmaként és a könyvtári szervezetként társadalmi, politikai szempontból az adott társadalom nyilvánosságának, kultúrájának mércéje is lehet, és annak, hogy az adott társadalom mennyire tartja fontosnak a könyvtárat.

Az Egyesült Államokban ez a fajta tudatosság hamar megjelent. Egyrészt már 1876-ban megalakították az Amerikai Könyvtárosok Egyesületét, az ALA-t, amelynek profilja messze túlmutat a könyvtárszakmai kérdéseken. Már az alapítástól kezdve a *Library Bill of Rights*, mint saját könyvtári „alapjogi charta” elkészítésével

és a Charta folyamatos módosításával bizonyítja ezt, a könyvtári tudatosság, a szakemberek képzése mellett. A szervezeti fejlettség mellett legalább ennyire fontos a szakmai tudatosság.⁶ Mindez nyilvánvalóvá teszi, hogy fejlett demokráciákban a könyvtár jelentőségét nem kell bizonyítani.

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület megalakulása és jelentősége

Tekintsük át röviden (legalább a 20. század elejétől), hogyan birkózott meg az Egyesült Államokban a könyvtáros szakma „a közjó védelme” és a „szólásszabadság védelme” alapelvek együttes alkalmazásának feszültségeivel. Ez a hidegháború idején merült fel először, majd a terrorizmus 2001. évi nyílt megjelenésekor kellett újrafogalmazni.

Az Amerikai Könyvtárosok Egyesülete 1876-ban még könyvtárkezelési tanácsadó testületként nem bírt különösebb politikai jelentőséggel. A két világháború között kezdedett tudatosodni, hogy a könyvtár lényegében a szólásszabadság letéteményese is. 1939-ben a szakmai tudatosság első lépéseként – még a Charta előtt – jelent meg az *ALA Etikai kódexe*.⁷ Ez a dokumentum már kimondja, hogy a könyvtáros felelős az olvasóért; az olvasóval kapcsolatos bármilyen információt a magánszféra részének kell tekinteni. Ez azért fontos, mert ha egyszer elvesz egy szabadságjog, azt nehéz visszaállítani.⁸ 1948-ban készült el a később többször módosított *Könyvtári Alapjogi Charta (Library Bill of Rights)* amelyet 1961-ben és 1980-ban módosítottak, majd 1996-ban lényegében újra megerősítettek. Ennek az a jelentősége, hogy a korábban ismertetett (a közösségi érdekeket védő, korlátozó) intézkedések mellett itt jelenik meg először, hogy a könyvtári gyűjteményfejlesztés lényeges szempontja a semlegesség, és az, hogy bármely vélemény aktívan képviselhető, vagyis garantálja az alkotmányban deklarált vélemény szabadságot. A könyvtárakat érintő *önálló charta* megjelenése

már önmagában is sokat elárul a kérdés jelentőségéről.

A Könyvtári Alapjogi Charta

A Chartában deklarálták először, hogy a könyvtárosnak politikai, gazdasági, társadalmi szempontból egyaránt ellenállást kell tanúsítania mindenféle cenzúrával szemben bármilyen információgyűjtés esetén, ráadásul ezt intézményes keretek között kell tennie, de a politikai zaklatástól a könyvtárost is meg kell védeni.⁹

A hidegháború időszakában alakult ki a mai szabályozás előképe. Először csak a szovjetbarát anyagokat vonták ki a könyvtárakból, később már az Amerika-ellenes dokumentumokat is letiltották. Mit tehetett a könyvtáros, ha megakartá oldani a „közjó védelme” és a „szólásszabadság védelme” közötti alapkonfliktust? A könyvtárosok a Charta megfogalmazásával próbálták egyensúlyt teremteni. A Charta szerint „*A könyvtárnak ellenállást kell tanúsítani mindenféle cenzúrával szemben, mert a könyvtár felelős az információnyújtás és a tájékoztatás kötelezettségéért.*” A Charta szerint „a könyvek cenzúrája [...] kihívást jelent a könyvtárosnak, hogy teljesíteni tudja az információellátási és a felvilágosítás-adási kötelezettségét, így tudja fenntartani a demokratikus értékeket és így képes ellenállni a cenzúrának”. Ebben a dokumentumban fogalmazzák meg először az együttműködés igényét a tudomány, az oktatás és a kiadók szervezeteivel.

1953-ban már a kiadókkal együtt adták ki a „*Nyilatkozat az Olvasás Szabadságáról*” (*Freedom to read statement*) című dokumentumot, amely az előzménye a 2003. évi „Az olvasás szabadságáról szóló törvénynek”. Ezt a törvényt a Kongresszus végül nem fogadta el, 2005. márciusában azonban újra benyújtották.

Az olvasás szabadságáról benyújtott törvény célja már a Patriot Act módosítása, mivel a könyvtárakat és a könyvesboltokat kivonná a Patriot Act 215. szakaszának hatálya alól.¹⁰ Ekkor érkezik el majd a törvényi szabályozás

szintjére a könyvtárhoz, olvasáshoz való jog, a törvény ugyan a mai napig nem hatályos, de ez az információhoz való jog törvényi megjelenésének példája!

Érdemes még az 1980-as évek végéről és az 1990-es évek elejéről néhány ALA-dokumentumot említeni. Ezek mindegyike a „*Könyvtári Tudatosság Program*” részeként keletkezett:

- 1986-ban „A könyvtári dokumentumok bizalmas kezelésével kapcsolatos politika” (*Policy on Confidentiality of Library Records*),
- 1995-ben „Nyilatkozat a Szakmai Etikáról” (*Statement of Professional Ethics*), végül
- 1996-ban módosították a Chartát (*Library Bill of Rights*), ami lényegében a már létező Charta megerősítését jelentette.

Milyen megoldás lehetséges a Patriot Act után?

Az Amerikai Könyvtárosok Egyesülete történelmileg is hivatásának érzi a szólás- és gondolatszabadság védelmét. Ez érvényes az egész könyvtáros társadalomra, ami jól látható az ellenállást tükröző dokumentumokból. A könyvtári közösségnek el kell érni a Patriot Act 215. szakaszának megváltoztatását. A vita lényege ma is az, mi fontosabb, a szabadság vagy a biztonság. Az alkotmány-kiegészítések által garantált információhoz való jog, az egyesülés és a magánszféra szabadsága áll szemben a Patriot Act legnagyobb újdonságával (egyben veszélyével), hogy a politikai ellenőrzés és vizsgálódás kiterjed a könyvtárakra és a könyvesboltokra is. A könyvtárosoknak változatlanul ki kell szolgálniuk az olvasót, meg kell őrizni a demokratikus értékeket és lehetőséget kell nyújtani bármilyen jellegű kutatásra anélkül, hogy ennek rájuk nézve bármilyen jogi következményei lennének.

A Patriot Act hatálybalépése után 2002-ben született a *könyvtárosok első* válaszdokumentuma, melyet az ALA szólásszabadsággal foglalkozó hivatala, az *OIF* (*Office for Intellectual*

Freedom) fogalmazott meg. (Az 1967-ben alapított intézmény feladata az ALA szólásszabadsággal kapcsolatos politikájának megvalósítása a Library Bill of Rights -nak megfelelően, alapelve a könyvtárak és a könyvtári anyagok szabad hozzáférhetőségének biztosítása.) Az OIF első dokumentuma még csak a Patriot Act megfelelő szakaszait elemzi anélkül, hogy bármilyen ajánlást tenne arra vonatkozóan, hogyan viselkedjen a könyvtáros, amennyiben hatósági beavatkozásra kerül sor. Ugyanabban az évben a második ajánlás szerint az ALA már a Library Bill of Rights alapján értelmezi a törvényt, azaz a könyvtárban (legyen az valódi, vagy virtuális) a magánszférához való jog azt jelenti, hogy mindenki szabadon, érdeklődésének megfelelően kutathat anélkül, hogy bárki gyanúsítaná vagy nyomozna utána. Bizalom csak akkor létezhet, ha a könyvtár a használóival kapcsolatos személyes információkat a maga részéről is bizalmasan kezeli.

2003-ban készült el egy újabb ALA dokumentum, amely a könyvtárosok képzésének és továbbképzésének fontosságát emeli ki. Kiemeli egyrészt, hogyan lehet és kell „együttműködni a törvénnyel a szólásszabadság megsértése nélkül”, hogyan lehet az olvasók magánszféráját biztosítani bizonyos dokumentumok visszatar-tása mellett, és együttműködni más, a szólásszabadság érdekében működő szervezetekkel. Ugyanakkor kötelezi az ALA-t, hogy szerezzen be és tegyen nyilvánossá minden információt arról, mihez van joguk a hatóságoknak a könyvtárakkal és az olvasókkal kapcsolatban.

Az ALA dokumentumok egyelőre úgy fogalmaznak, hogy a könyvtáros csak akkor adhat át bármilyen adatot a nyomozó hatóságnak, ha arra „jó oka van”. Mindenképpen fenn kell tartani a magánszféra védelmét, a bizalmi kapcsolatot az olvasóval, a szólásszabadság és az eszmék szabad áramlásának ideálját, ugyanakkor együtt kell működni a törvénnyel. (Véleményem szerint valahol itt lehet meghúzni egy könyvtáros szervezet kompetenciájának a határát.)

A Patriot Act 2005. évi meghosszabbítása utáni helyzet

2005. decemberében a Kongresszus elfogadta a Patriot Act hatályának időbeli meghosszabbítását.¹¹ Bush elnök határozottan kiállt a szabadságjogok védelmezőivel szemben, még a vizsgálatok bírói engedélyezését is meg akarta szüntetni, mondván a terrorizmus háborús cselekményt jelent, nincs idő a bírói engedélyezési eljárás kiváráására. A szabadságjogok védelmezői azonban egyelőre győztek és keresztülvitték az akaratukat azon a Kongresszuson, amelyik 2001-ben, rövid idővel a terrortámadás után még elég jelentős többséggel szavazta meg a törvényt, a szakma és a civil szervezetek bevonása nélkül. 2005 végén az elnök a végsőig küzdött a törvény enyhítése ellen, de az obstrukcióval fenyegető demokraták miatt végül kompromisszumra kényszerült. A kongresszusi vita során a 215. szakasz végül bizonyos változtatásokon ment keresztül, elsősorban azzal a céllal, hogy a szabadságjogokat kevésbé veszélyeztesse, még az is elhangzott, hogy nincs bizonyíték arra nézve, hogy valóban történtek vizsgálatok a könyvtárakban. 2006. március 9-én írta alá Bush elnök a törvény időbeli hatályának meghosszabbítását, ennek alapján a jogszabály 2009. december 31-ig volt hatályos.

A jelenlegi statisztikák szerint mind a könyvtárosok, mind az olvasók általában a törvény mellett állnak, mert a terrorizmust még annak árán is meg kell állítani, hogy a szabadságjogokat korlátozzák. Így áll ez a szabályozás a szabadságjogokat mindenekfelett és mindenekelőtt tisztelő országban.

2008. április 1-jén a könyvkereskedők, könyvtárak, kiadók és írók képviselői nyílt levelet intéztek a Kongresszushoz, melyben felkérték őket, hogy fogadják el azt a 2007-ben benyújtott törvényjavaslatot, amely visszaállítaná az olvasói magánszféra Patriot Act által eddig korlátozott garanciáit.

A törvényjavaslat tárgyalására 2008. végéig nem került sor, mindez nyilvánvalóan már az új el-

nök feladata lett. Obama 2001-ben még nem volt a szenátus tagja, tehát az eredetit nem szavazhatta meg, de következetesen állítja, hogy támogatja a törvényt, ami szerinte erősíti az állampolgári szabadságjogokat, anélkül, hogy feláldozná azokat az eszközöket, amire a végrehajtó hatalomnak a biztonságot fenntartásához van szüksége.¹²

Obama elnök végül egy évvel meghosszabbította a Patriot Act bizonyos rendelkezéseit, anélkül hogy helyt adott volna a demokratikus szabadságjogokat védők követeléseinek. A törvény hatálya 2009 végén járt volna le, de egyszerűen kiterjesztették a lejáratot. 2010. február 25-én a kongresszus változtatás nélkül elfogadta az egy éves meghosszabbítást. A Bush-kormányzat idején még Obama is erőteljesen bírálta a törvényt demokrata párti politikusként, sőt, egy ízben még a törvény hatályon kívül helyezését is követelte, most pedig csendben, minden különösebb sajtóvisszhang nélkül aláírta a törvény meghosszabbítását. Több dolog is készítette erre: a múlt évben több terrorista merényletkísérletet is lelepleztek, és a demokraták népszerűsége is csökkent.

A jogvédő csoportok folyamatosan támadják a törvényt. Egyrészt „28 terrorista támadási kísérletet hiúsítottunk meg 2001. szeptember 11-e óta, és ez nagy részben a Patriot Actnak köszönhető” – írta a *Christian Science Monitor* 2010. március 1-jén elemzőket idézve. Ugyanakkor az *ACLU (American Civil Liberties Union)* már régen felhívta a figyelmet a 215. szakaszra, ami a kormányzatnak könnyebb hozzáférést tesz lehetővé a gyanúsított feljegyzéseihez – adott esetben annak könyvtári szokásai megfigyelése alapján.

A 2009 márciusában keletkezett újabb dokumentum (*Reclaiming patriotism. A call to reconsider the Patriot Act*) felhívás a Patriot Act újragondolására. A dokumentum szerzői szerint kevés bizonyíték van arra nézve, hogy a Patriot Acttől Amerika biztonságosabb lett. De sok szerencsétlen példa van arra, hogy a kormányzat oly módon zaklatta a különböző intézményeket, hogy azzal ártatlan emberek emberi jogait sértette,

ugyanakkor elherdálta a biztonságra költhető értékes anyagi és egyéb forrásokat.

A Patriot Act súlyosan, alkotmányellenesen terjesztette ki a kormány hatáskörét, hogy beleváncsiskodjon az emberek magánéletébe anélkül, hogy bármilyen bizonyítéka lenne, hogy az emberek bármilyen rosszat cselekedtek. A felhívásban az ACLU határozott javaslatokat fogalmazott meg a törvény 215. szakaszának módosítására.

Ezek szerint a Patriot Act valószínűleg a „kémtevékenység” első nyilvánvaló kiterjesztése volt 2001 szept. 11-e után, de biztos nem az utolsó, sőt nem is a legpéldátlanabb. Az utóbbi években sokat változtak a nemzetbiztonságra vonatkozó törvények. A kongresszusnak fel kell ismernie, hogy a túl széleskörű, beavatkozó jellegű és kontroll nélküli vizsgálati programok nemkívánatos eredményre vezetnek, mert alkotmányos elveket sértenek és aláássák a közbizalmat az Egyesült Államok terrorellenes programjában. Ezt kell átgondolni kormányzati alkotmányos rendszerünk funkcionálásához és válságok idején ez még sokkal fontosabb.

Összefoglalás

Bár a több száz oldalas törvényben csak egy szakasz foglalkozik kifejezetten a könyvtár intézményével, mégis az eljárás egésze, de elsősorban a törvény szelleme mindenképpen hatályos a könyvtár tekintetében. A hidegháborús éveket idézi, és az összes enyhítő módosítással együtt is az állam védelmi szempontjait erősíti a szabadságjogok védelmezőivel szemben. Az információhoz való szabad hozzáférés az állampolgár számára a demokrácia sarkalatos pontja. A könyvtárak súlyos konfliktusoknak néznek elébe, amikor ez a tétel ütközik azzal az elvvel, mely szerint az információ gyűjtése, tárolása és felhasználása a terrorizmus megelőzésének eszköze lehet.

A Patriot Act ürügy is lehet a végrehajtó hatalom számára saját hatáskörének kiterjesztésére, s bár ez nem túl hatékony a könyvtár vonatkozásában,

„diktatórikus” módszereket hoz a demokráciába. A végrehajtó hatalom terjeszkedése az amerikai jogi normarendszer része, nem a válságkezelés átmeneti velejárója. *„A konzervatívok már régóta szorgalmazták, hogy a kormány rendelkezzen mindazokkal a jogosítványokkal, melyeket mostanában bevezettek, és jogszerűnek tartanak, szeptember 11-e talán csak jó alkalom volt a bevezetésükre. A kormány terrorizmusellenes intézkedései csak az első lépéseket jelentik egy új, sokkal kevésbé liberális államberendezés felé.”*¹³

Ha a könyvtár „maga az univerzum”, egyben a kultúra reprezentánsa, felmerül a kérdés, hogy a terrorizmus elleni küzdelemben az alapvető emberi jogok korlátozásával nem sérül-e nagyobb mértékben az egyén szabadsága, mint amennyit biztonsága érdekében nyerhet.

Jegyzetek

1. ECO, Umberto: Die Bibliothek. München : Hanser V., 1987.
2. USA PATRIOT Act, H. R. 3162
3. DWORKIN, Ronald: A terror és a szabadságjogok elleni támadás. = Beszélő, 2003. december.
4. Az emberi jogok dokumentumokban. Szerk. Kocsis István, Szabó Imre. Budapest : KJK, 1980.
5. MIKLÓSI Zoltán: A terrorizmus elleni háború és az emberi jogok. = Fundamentum, 2004. 3. sz. 43–49. p.
6. IFLA UNESCO Közkönyvtári Irányelvek. <http://www.ki.oszk.hu>
7. ALA Code of Ethics. www.ala.org/alaoif/statementspols/codeofethics/codeethics.htm
8. STARR, Joan.: Libraries and national security: an historical review. www.firstmonday.org Vol. 9. 2004. No. 12.
9. ALA i.m.
10. Freedom to Read Act. H. R. 1157
11. H.R.3199
12. Senate speech, 2006. február 16. (www.factcheck.barackobama.com)
13. DWORKIN, R.: i.m.